

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

Наталія Мукан¹, Тетяна Гельжинська², Тетяна Рузяк³, Андрій Гайдучок⁴

Опубліковано

Секція

УДК

28.02.2025

Освіта/Педагогіка

378:37.04:34

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo_17281853

Анотація. У статті розкрито сутність правової культури як невід'ємної складової професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Виконано теоретичний аналіз поняття «правова культура», охарактеризовано її структурні компоненти, функції та значення у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Визначено взаємозв'язок між рівнем правової культури та якістю професійної діяльності. Обґрунтовано необхідність інтеграції правових знань, норм і цінностей у зміст освітніх програм. Окреслено основні педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню правової культури в освітньому процесі. Зроблено висновок про доцільність застосування системного і цілеспрямованого підходу до розвитку правової культури як ключового елементу підготовки соціально-відповідального, висококваліфікованого фахівця.

Ключові слова: заклад вищої освіти, здобувач вищої освіти, майбутній фахівець, професійна підготовка, освітній процес, правова культура, компоненти правової культури, правова компетентність, педагогічні умови.

Legal Culture as a Component of Higher Education Students' Professional Training: Theoretical Discourse

Annotation. The article explores the essence of legal culture as an integral component of the professional training of higher education students. It presents a theoretical analysis of the concept of "legal culture," detailing its structural components (cognitive, value-motivational, and behavioural), as well as its functions and significance in shaping professional competence. Legal culture is conceptualised as a key element in the professional training of higher education students, understood as a complex integrative characteristic of the individual that encompasses a value-based attitude toward law, the capacity for lawful behaviour, a developed legal consciousness, and an active civic stance. The article outlines the correlation between the level of legal culture and the quality of professional activity, substantiating the need to integrate legal knowledge, norms, and values into educational programs. It identifies core pedagogical conditions for the effective development of legal culture within the educational process, including: the creation of a legal awareness context involving systematic dissemination of current legal issues; the integration of legal knowledge into professional training

¹ доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4396-3408>.

² кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3280-5199>.

³ доктор філософії, старший викладач кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4697-8034>.

⁴ аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2008-8254>.

content to foster legal competence within specific fields; the use of active learning methods (e.g., discussions, case studies, legal scenario simulations) to promote critical thinking and legal reflection; the organization of educational influence through extracurricular activities, volunteer initiatives, and participation in legal projects; the establishment of collaborative partnerships among educators, students, and human rights institutions to cultivate an environment of legal trust and cooperation. The study concludes that a systematic and purposeful approach to cultivating legal culture is essential for preparing socially responsible and highly qualified professionals. Prospects for further scholarly inquiry are outlined.

Keywords: institution of higher education, higher education applicant, prospective specialist, professional training, educational process, legal culture, components of legal culture, legal competence, pedagogical conditions.

Вступ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибокими трансформаціями у правовій, соціальній та освітній сферах. В умовах євроінтеграційних процесів, демократизації управлінських структур, цифровізації та зростання вимог до професійної етики особливої значущості набуває формування правової культури майбутніх фахівців як основи правосвідомої, відповідальної та ефективної професійної діяльності.

Правова культура – це не лише знання правових норм і механізмів їх реалізації, а й внутрішнє усвідомлення цінності права, готовність діяти відповідно до нього в будь-яких життєвих і професійних ситуаціях. Для фахівців будь-якої галузі – від менеджменту та педагогіки до інженерії чи соціальної роботи – правова культура є необхідною умовою прийняття юридично правильних рішень, запобігання правопорушенням, етичної взаємодії з колегами, партнерами та суспільством.

Професійно-правова культура фахівця є важливою складовою його загальної правової культури та визначає якість правозастосування у межах професійної діяльності. Вона охоплює не лише знання нормативно-правових актів, джерел права, принципів законності, а й здатність ефективно застосовувати ці знання у конкретних професійних ситуаціях. Така культура передбачає глибоке розуміння механізмів правового регулювання, правового статусу учасників професійного процесу, а також сформоване професійне ставлення до права як інструменту забезпечення справедливості, порядку та відповідальності.

Наприклад, для педагога високий рівень професійно-правової культури проявляється у здатності реалізовувати освітній процес у межах правових норм, дотримуючись етичних і правових стандартів взаємодії з учасниками освітнього середовища. Для медичного працівника – у дотриманні прав пацієнтів, конфіденційності, стандартів медичної етики та законодавства у сфері охорони здоров'я. Для менеджерів – у здатності приймати правомірні управлінські рішення, дотримуючись норм законодавства та етичних стандартів.

Таким чином, професійно-правова культура є інтегральним показником правової компетентності, що виявляється у здатності діяти відповідно до норм права, забезпечуючи правомірність, ефективність й етичність професійної діяльності. Її формування потребує системного правового виховання, правової освіти та практичного досвіду, що підтверджується науковими дослідженнями Л. Беляєвої, В. Бурлакова, Н. Гранат, В. Давидова, В. Кикотя, А. Рябова, А. Столяренка, Є. Татаринцевої, які акцентують увагу на ролі юридичної педагогіки у процесі соціалізації молоді та становлення правосвідомості фахівця.

Особливого значення проблема набуває в системі вищої освіти, оскільки саме в період навчання закладаються основи професійної та громадянської ідентичності, формується відповідальне ставлення до норм права та професійних обов'язків. Однак практика свідчить про недостатню увагу до інтеграції правового компоненту у зміст

освітніх програм непрофільних спеціальностей, що призводить до хаотичних правових знань і формального ставлення до правових цінностей.

У науковій літературі формування правової культури розглядається як складний міждисциплінарний феномен, що охоплює теоретичні, методологічні та педагогічні аспекти. Його концептуальні засади досліджуються у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких – С. Алексєєв, О. Аграновська, В. Баранов, Г. Балюк, А. Венгерів, А. Головатенко, В. Гойман, Н. Гранат, В. Казимирчук, В. Камінська, Д. Керімов, Н. Кейзеров, М. Козюбра, В. Кудрявцев, М. Матузов, О. Скакун, В. Нерсесянц, П. Рабінович, А. Ратинов, В. Сальников, А. Саломаткіна, М. Фіцули, О. Шапієва, Н. Яковлевої та інші. Окрему увагу вчені приділяють проблемам правового виховання і соціалізації студентів, а також ролі юридичної педагогіки у цьому процесі. Значний внесок у дослідження цих питань зробили Л. Беляєва, В. Бурлаков, Н. Гранат, В. Давидов, В. Кикоть, А. Рябов, А. Столяренко, Є. Татаринцева.

Основною метою сучасного правового виховання є формування в громадян правової свідомості та правомірної поведінки як складової громадянського становлення, що включає усвідомлене ставлення до власних прав і обов'язків перед суспільством і державою, визначених Конституцією України, глибоку повагу до законів і соціальних норм, готовність їх дотримуватися та виконувати, участь у державному управлінні та протидію правопорушенням[8].

Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю теоретичного переосмислення підходів до формування правової культури у здобувачів вищої освіти, уточнення її структури, критеріїв оцінювання, педагогічних умов і засобів реалізації. Саме теоретичне осмислення цієї проблеми створює підґрунтя для вдосконалення практики професійної підготовки у закладах вищої освіти, спрямованої на підготовку правосвідомих, соціально відповідальних фахівців нового покоління.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності правової культури як складової професійної підготовки здобувачів вищої освіти, виявлення її структурних компонентів, функціонального значення та педагогічних умов формування у сучасному освітньому середовищі.

Результати

У науковому дискурсі поняття «культура» трактується багатозначно, проте для цілей нашого дослідження доцільно зосередитися на такому визначенні: культура – це комплекс матеріальних і духовних здобутків людства, накопичених, збережених і примножених упродовж історичного розвитку, які передаються між поколіннями як основа суспільного досвіду та ідентичності[10].

Філософське осмислення культури має важливе наукове значення, оскільки без глибокої рефлексії вона сприймається лише як сукупність окремих проявів, а не як єдина соціально-історична система. Саме завдяки філософському аналізу, культура постає як цілісний феномен, у межах якого формується специфічна нормативна площина, що зумовлює виникнення і функціонування такого суспільного явища, як право [11].

Правова культура – це комплексне соціокультурне явище, яке включає у себе знання, цінності, ставлення та поведінку, пов'язані з правом. Вона є невід'ємною частиною загальної культури особистості і виступає показником рівня правосвідомості [1]. Правова культура формує у здобувачів не лише розуміння правових норм, а й здатність їх застосовувати у професійному і соціальному житті.

В умовах трансформації українського суспільства, зокрема в контексті європейської інтеграції, актуалізація значення правової культури серед молоді є ключовим завданням освіти [2]. Формування правової культури допомагає майбутнім фахівцям розвивати критичне мислення, відповідальність та готовність дотримуватися

законодавства, що є необхідним для забезпечення ефективної і законної діяльності у професійній сфері.

Крім того, правова культура сприяє формуванню соціально відповідальної поведінки, що є важливою складовою професійної етики. Саме тому інтеграція правового компоненту у професійну підготовку здобувачів вищої освіти є нагальною освітньою і соціальною потребою [3].

Правова культура здобувачів вищої освіти, як невід'ємна складова загальної культури особистості, є комплексним утворенням, що відображає рівень його правосвідомості, правових знань і поведінкових установок. Вона охоплює:

- постійне прагнення до поглиблення правових знань, які мають важливе соціальне значення та сприяють формуванню активної громадянської позиції;
- усвідомлення необхідності здійснення професійної та громадської діяльності відповідно до норм чинного законодавства, що є проявом правової дисципліни;
- наявність стійкого почуття відповідальності, правової самосвідомості, впевненості у власній правовій позиції та здатності захищати свої права і свободи;
- внутрішню потребу в постійному самовдосконаленні у сфері права, готовність сприймати правові норми як орієнтири поведінки та реалізовувати їх у щоденних діях;
- здатність критично оцінювати правові явища, виявляти правову ініціативу та брати участь у правотворчих процесах;
- формування толерантного ставлення до прав і свобод інших осіб, що сприяє розвитку демократичного суспільства [9].

Правова культура здобувачів вищої освіти є не лише теоретичною категорією, а й практично значущим чинником у процесі формування компетентного, відповідального та соціально активного фахівця. У сучасних умовах динамічних змін у законодавстві, зростання ролі права в регулюванні суспільних відносин та посилення вимог до професійної етики, правова культура набуває особливої ваги як основа професійної дієздатності.

Високий рівень правової культури передбачає здатність здобувача освіти:

- орієнтуватися у чинному законодавстві, адаптуватися до його змін та застосовувати правові норми у професійній діяльності;
- усвідомлювати свої права та обов'язки, а також права й обов'язки інших учасників освітнього процесу – викладачів, адміністрації, однолітків;
- володіти знаннями про механізми реалізації прав, способи їх захисту, процедури звернення до відповідних інституцій;
- критично оцінювати правові ситуації, приймати обґрунтовані рішення у межах правового поля;
- уникати правових конфліктів та конструктивно вирішувати суперечності, що виникають у навчальному чи професійному середовищі.

Недостатній рівень правової грамотності часто призводить до того, що студент не здатен ефективно захистити свої інтереси, не розпізнає порушення прав, не використовує наявні правові інструменти. Це, своєю чергою, знижує його соціальну активність, професійну впевненість і правову відповідальність.

Таким чином, формування правової культури здобувачів вищої освіти має розглядатися як стратегічний напрям освітньої політики, що потребує системного підходу, інтеграції правових знань в освітні програми, розвитку правопросвітницьких ініціатив, створення безпечного правового середовища в університетах та активного залучення студентів до правових практик. Це забезпечує не лише підвищення рівня правової компетентності, а й сприяє становленню правосвідомої особистості, здатної ефективно діяти в умовах правової держави. Важливим є й те, що забезпечується

можливість для студента не лише адаптуватися до сучасного правового середовища, а й активно впливати на його розвиток, сприяючи утвердженню принципів верховенства права.

Науковці виділяють кілька ключових компонентів правової культури, які відображають її багатовимірну природу [4; 5]:

- когнітивний компонент передбачає знання законодавства, розуміння правових норм, правил і механізмів їх застосування. Для майбутніх фахівців це база, що дозволяє орієнтуватися в правовому полі професійної діяльності. Без належного рівня знань неможливе формування компетентної правосвідомості;

- ціннісно-мотиваційний компонент охоплює систему цінностей, переконань і мотивацій, що визначають ставлення до права як до фундаменту суспільного порядку і гарантії прав людини. У професійному контексті це проявляється у формуванні етичних установок, готовності діяти відповідально і дотримуватися законодавства;

- поведінковий компонент – практична реалізація знань і цінностей у повсякденній поведінці. Це здатність приймати законні рішення, запобігати порушенням прав і брати активну участь у правових відносинах [6].

Комплексне поєднання цих компонентів визначає рівень сформованості правової культури особистості і є базою для її професійної компетентності [6].

Правова культура формується поступово і може виявлятися на різних рівнях сформованості:

- початковий рівень характеризується поверхневим знанням правових норм, пасивним ставленням до права та формальним виконанням професійних обов'язків без усвідомлення їх правових аспектів;

- середній рівень передбачає більш глибоке розуміння права, активну громадянську позицію, початкову здатність до правового аналізу і дотримання норм;

- високий рівень – це глибока правова свідомість, готовність захищати свої і чужі права, активна участь у правових процесах, високий рівень професійної відповідальності [7].

Професійна підготовка у контексті вищої школи має сприяти переходу здобувачів освіти з нижчого на вищі рівні сформованості правової культури, що можливо забезпечити на основі застосування сучасного педагогічного інструментарію [2].

Ефективне формування правової культури у студентів залежить від створення відповідних педагогічних умов:

- інтеграція правового компоненту у навчальні дисципліни навіть непрофільних спеціальностей сприяє формуванню правового мислення та мотивації до дотримання законів [1];

- застосування відповідних організаційних форм та активних методів навчання (тренінги, кейс-стаді, рольові ігри, симуляції) розвивають критичне мислення і здатність застосовувати правові знання на практиці, а також стимулюють суб'єкт-суб'єктну взаємодію, що підсилює мотивацію студентів [3; 6];

- розробка науково-методичного забезпечення освітнього процесу, що охоплює підготовку навчальних програм і методичних рекомендацій, спрямованих на послідовне формування правової компетентності [5];

- організування виховної роботи, яка формує правові цінності через залучення студентів до громадських проектів, дискусій, наставництва і наслідування поведінки викладачів [4].

Такий комплексний підхід дозволяє не лише підвищити рівень знань студентів, але й сприяє розвитку їхніх ціннісних орієнтирів і поведінкових навичок.

Дослідження показують, що високий рівень правової культури прямо впливає на якість професійної діяльності [2; 7]. Правова культура допомагає фахівцям діяти в межах

законодавства, приймати етичні рішення і забезпечувати дотримання правових норм у своїй сфері діяльності.

Крім того, сформована правова культура підвищує довіру суспільства до професії і сприяє розвитку громадянської відповідальності. Це особливо важливо в умовах сучасних викликів, пов'язаних із правовим регулюванням у різних сферах – від управління до освіти та соціальної роботи.

Висновки

Отже, актуальність правової освіти студентів зумовлена такими чинниками: потребою у вихованні свідомих громадян, здатних активно долучатися до розбудови правової держави та дотримання законів, а також у забезпеченні їх знаннями про чинне законодавство та практику його застосування; необхідністю запобігання правопорушенням, що виникають через правовий нігілізм, цинізм і моральну деградацію; важливістю формування правової культури європейського зразка, яка сприятиме інтеграції громадян у європейський і світовий правовий простір для реалізації особистих і суспільних інтересів.

Проведене теоретичне дослідження дозволило ґрунтовно осмислити правову культуру як ключовий елемент професійної підготовки здобувачів вищої освіти. У сучасному освітньому дискурсі правова культура постає не лише як сукупність знань про правові норми, інститути та механізми їх реалізації, а як комплексна інтегративна характеристика особистості, що охоплює ціннісне ставлення до права, здатність до правомірної поведінки, сформовану правосвідомість і активну громадянську позицію.

У процесі аналізу виокремлено основні структурні компоненти правової культури, серед яких: когнітивний компонент, що охоплює знання про систему права, правові норми, принципи правового регулювання та механізми захисту прав; ціннісно-мотиваційний компонент, який відображає внутрішню установку особистості на дотримання правових норм, визнання верховенства права та прагнення до соціальної справедливості; поведінковий компонент, що виявляється у правомірній діяльності, здатності до правового самозахисту, участі у правових процесах та реалізації громадянських прав і обов'язків.

З'ясовано, що правова культура відіграє важливу функціональну роль у формуванні професійної свідомості майбутніх фахівців. Вона сприяє утвердженню правової відповідальності, розвитку толерантності, формуванню етичних орієнтирів у професійній діяльності, а також забезпечує готовність до правового самовизначення в умовах демократичного суспільства.

У контексті середовища закладу вищої освіти окреслено низку педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування правової культури: створення правопросвітницького контексту, який передбачає систематичне інформування студентів про актуальні правові питання; інтеграція правових знань у зміст фахової підготовки, що дозволяє формувати правову компетентність у межах конкретної професійної галузі; застосування активних форм навчання (дискусії, кейс-методи, моделювання правових ситуацій), які сприяють розвитку критичного мислення та правової рефлексії; організація виховного впливу через позааудиторну діяльність, волонтерські ініціативи, участь у правових проектах; забезпечення партнерської взаємодії між викладачами, студентами та представниками правозахисних інституцій, що формує середовище правової довіри та співпраці.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі пов'язані з розробленням практико-орієнтованих моделей формування правової культури в умовах цифрової трансформації освіти. Особливої уваги потребує вивчення міждисциплінарних підходів до інтеграції правових знань у професійну підготовку, що дозволить враховувати специфіку різних галузей знань. Важливим є також проведення емпіричних

досліджень рівня сформованості правової культури серед здобувачів вищої освіти різних спеціальностей, що дасть змогу виявити ефективні освітні практики та адаптувати їх до потреб сучасного студентства. Особливим напрямом досліджень має стати аналіз впливу соціокультурних чинників, зокрема медіа, сімейного виховання, громадянської активності, а також освітніх технологій – цифрових платформ, інтерактивних ресурсів, віртуальних симуляцій – на процес формування правової культури. У цьому контексті університетське середовище розглядається як простір для розвитку правової ідентичності, де поєднуються академічні знання, практичні навички та ціннісні орієнтири, необхідні для становлення правосвідомого фахівця.

Список використаних джерел

1. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. Вища освіта України, 2008. №3. С. 23-30.
2. Тернопільська В. І. Формування управлінської компетентності майбутніх фахівців: теоретичний аспект. Наукові записки кафедри педагогіки, 2024. №54. С. 60-65.
3. Kononenko T. V., Mukhina H. V., Ponomarenko K. V., Novikova O. O. Pedagogical conditions of developing professional culture in law students. *International Journal of Higher Education*, 2020. № 19(7). P. 36-46.
4. Хаварівська Г. С. Теоретичні аспекти формування правової культури студентів закладів вищої освіти в Україні. Ефективність державного управління, 2019. Вип. 4(61) Ч. 1. С. 13-24.
5. Vasyliuk T., Polishchuk O. Legal Culture of Higher Education Students in the Context of European Integration of the Ukrainian Educational Space. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*. 2023. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*. Vol. 2, No. 3. P. 18-25.
6. Третько В. В., Сірик Д. В., Сутяга О. С. Педагогічні умови формування професійної культури майбутніх юристів у закладах вищої освіти. *Академічні візії*, 2025. Вип. 39. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1797>
7. Yessina I. Y., Abramova N. V. Legal education as an integral part of legal culture. In *State and Law in the Context of Modern Challenges: European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*. Vol 122. European Publisher, 2022. P. 660-665.
8. Клунко Р. Ю. Формування правової культури майбутнього вчителя як елемент підготовки до професійної діяльності. *Психолого-педагогічні науки*. 2015. №3. С. 148-151.
9. Гусенко А. А. Поняття та сутність правової культури студентів / А. А. Гусенко. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія: Педагогіка. 2016. Т. 270, Вип. 258. С. 27-30.
10. Універсальний словник-енциклопедія. М. Попович (ред.). Київ: Тека, 2006. 1432 с.
11. Макаренко Л. О. Феномен культури у філософському дискурсі. *Держава і право*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 73. С. 32-46.